

Partiledare

Karl Hjalmar Branting, född 23 november 1860, död 24 februari 1925; politiker (socialdemokrat), tidningsman, riksdagsman (andra kammaren) 1897-1925, partiledare för Sveriges socialdemokratiska arbetareparti 1907-25, finansminister 1917-18, statsminister 1920, 1921-23 (då han även var utrikesminister) och 1924-25. Gift 1884 med journalisten Anna Jäderin, med vilken han hade två barn.

Hjalmar Branting föddes den 23 november 1860 i Klara, Stockholm, som ende son till överläraren och föreståndaren för Gymnastiska Centralinstitutet, Lars Gabriel Branting, och Emma af Georgii.

Branting hade en högborgerlig bakgrund. Han bedrev naturvetenskapliga studier vid Uppsala universitet 1878–82, dock utan att avlägga examen. Genom resor och litteraturstudier blev han tidigt bekant med marxismen. Redan 1878–79 kallade han sig socialdemokrat, sannolikt den förste i Sverige. Efter föräldrarnas död 1880–81 inriktade sig Branting på en publicistisk och politisk karriär. En ansevärd förmögenhet efter föräldrarna skingrades på några år i glada vänners lag genom festande och generösa lån och borgensåtaganden. Han hade svårt att hålla i pengarna och kom ofta att ha ekonomiska bekymmer.

Efter anställning i den radikala tidskriften Tiden knöts Branting till den av August Palm startade tidningen Social-Demokraten, vars huvudredaktör han blev 1887 och som var hans plattform ända till 1917. Branting blev tidigt den ledande kraften i den unga socialdemokratin, särskilt efter Axel Danielssons och Fredrik Sterkys bortgång vid sekelskiftet 1900. Han deltog i socialdemokratiska partiets konstituerande kongress 1889 och var ledamot av den socialdemokratiska partistyrelsen från dess bildande 1894 och ordförande i partistyrelsens verkställande utskott från 1907. Branting blev partiets förste kongressvalde partiordförande från 1908 fram till sin död.

Han pläderade redan i ett välkänt tal i Gävle 1886 för en fredlig revolution av samhället på den allmänna rösträttens väg, i strid med de starka krafter som ville ta makten med våld. Han valdes in i riksdagen 1897 på en liberal lista.

När tsaren abdikerat i ryska februarirevolutionen 1917 kulminerade samtidigt hungerkravaller i Sverige. Hjalmar Branting och LO-ledningen agerade för att skapa lugn och avvärja upptrappning av oroligheterna. I samtal med statsminister Carl Swartz tog Branting på sig ansvaret för lag och ordning under första maj 1917, vilket innebar att Swartz kunde förbjuda borgerliga initiativ till privatmiliser. Därmed undveks risken för gatustrider som kunde ha kastat landet in i en mycket allvarlig kris.

När parlamentarismen fick sitt definitiva genombrott efter valet 1917, då kungen inte längre kunde förhindra att sittande högerregering avgick efter valförlust och en regering bildades på basen av valresultatet, var det en stor seger för Branting. Ändå tvekade han länge om han själv skulle ingå i den nya koalitionsregeringen mellan liberaler och socialdemokrater. Tillträdande statsminister, liberalen Nils Edén, krävde dock att socialdemokraternas ledare skulle ha en av de tyngsta ministerposterna. Branting blev finansminister. Men bara under några korta månader, innan han avgick av personliga skäl. Hans personlighet passade illa med officiella plikter och administrativa sysslor. Författningskompromissen om allmän rösträtt 1918 och beslutet om åttatimmarsdagen 1919 var höjdpunkterna i hans inrikespolitiska karriär.

När den yngre generationens ledarskikt inom socialdemokraterna (främst riksdagsmännen Per Albin Hansson och Gustav Möller samt finansdepartementets statssekreterare Rickard Sandler) fick Edéns koalitionsregering på fall 1920 gick budet om att bilda regering till Branting. Gustav V såg nu den äldre generationens socialdemokratiska ledare, främst Branting och LO-ordförande Herman Lindqvist, som representanter för trygghet och lugn. Inom socialdemokratiska riksdagsgruppen framförde dock Branting idén att finansminister Thorsson skulle bli statsminister och han själv utrikesminister. Men den första vänsterrörelse i Europa som erövrat regeringsmakten utan föregående revolution kom att ledas av sin ordförande. Branting valde dock att i statsrådsdiktamen meddela att han ledde en ren nödregering inför annalkande riksdagsval och "icke i förväntan på omedelbara åtgärder till förverkligande av partiets program för samhällets omdaning". En förklaring till den låga profilen var att regeringen var i minoritet i riksdagen.

Valet samma höst blev ett svårt bakslag. Enligt parlamentarismens principer borde Branting avgå, men han tvekade. Även efter det att Nils Edén sagt blankt nej till en ny koalitionsregering. Branting ville inte släppa fram högern till makten igen. Om socialismen enligt socialdemokratin kunde röstas fram i val, kunde den då också röstas bort av väljarna, var den intrikata frågan. Finansminister Thorsson var för avgång, men då av mer pragmatiska skäl: "de ekonomiska svårigheterna sammandraga sig ... det blir svårt för vilken regering som helst

att regera". När riksdagsgruppen gick på Thorssons linje förhalade Branting avgången så att han fick möjlighet att hindra en högerregering och bereda vägen för en svag interimregering inför nästa års riksdagsval, det första med allmän rösträtt.

Genom sin ställning som en av Socialistinternationalens mest kända och respekterade ledare och sin tro på fred genom en tryggad internationell rättsordning blev Branting en av de främsta tillskyndarna av Nationernas Förbund. Han verkade aktivt för Sveriges inträde 1920 i den nya världsorganisationen, i kamp mot både högern och vänstersocialisterna. Mot bolsjevikerna hävdade han med kraft demokratins ideal. Han blev kallad "den store europén" och tilldelades 1921 Nobels fredspris tillsammans med norrmannen Christian Lange.

Trots partiets framryckning med över sex procentenheter till 36 procent av rösterna i riksdagsvalet 1922 ville Branting helst slippa regeringsansvaret. Den ekonomiska utvecklingen för nationen var dystert med växande massarbetslöshet, stigande räntor och deflation. Branting hade själv knappt varit aktiv i valrörelsen eftersom hans engagemang i storpolitiken kring Nationernas Förbund i Genève tog allt mer av hans tid och engagemang. Men det var otänkbart att låta von Sydows ämbetsmannaministär sitta kvar; den regeringen var tecken på parlamentarismens misslyckande. Branting försökte än en gång få Edéns liberaler att ställa upp i en ny koalitionsregering, utan framgång. Kungen gav då Branting i uppdrag att bilda en enpartiregering. I den tog han själv, så som statsminister, också på sig uppdraget som utrikesminister. Han kom att kallas "dubbelexcellensen" och många uppfattade att han mer var i Genève än i Stockholm.

När löneförhandlingarna för järnverksanställda mellan LO och SAF strandade i januari 1923 trappades den politiska konflikten om statligt arbetslöshetsunderstöd upp. Alla partier ansåg att staten måste garantera de arbetslösa någon form av stöd. Men om tillämpningen blev striden hård. När socialministern, förre LO-ordföranden Herman Lindqvist, i Brantings frånvaro lade fram ett förslag som de borgerliga ansåg bröt mot principen om statens neutralitet mellan arbetsmarknadens parter, vägrade Gustav V under konseljen den 9 februari att godkänna propositionen och krävde bordläggning till statsministerns hemkomst. Branting störtade hem från Paris och försökte kompromissa med liberalerna, men hans strävan efter samförstånd bröts ned av de yngre under ledning av Per Albin Hansson. Hos liberalerna manövrerade CG Ekman för att stärka sin position som vågmästare mellan höger och vänster. När Brantings kompromiss föll i första kammaren avgick regeringen. Socialdemokratin gick 1924 ännu en gång in i en valrörelse i opposition och riktade hård kritik mot högerregeringen Trygger. Man vann några mandat. Branting blev för tredje gången statsminister, även om han bara gjort fem valframträdanden som mer liknade en eriksgata för en äldre statsman än en valkampanj. Han var nu trött och insjuknade snart i influensa som utvecklades till hjärtmuskelinflammation och gallstensanfall. 19 januari begärde han avsked som statsminister, men bad att få kvarstå som statsråd utan portfölj. En månad senare dog han i sitt hem på Norrtullsgatan.

Trots att hans tre perioder som statsminister var korta och föga framgångsrika hade han etablerat socialdemokratin som ett regeringsfäigt parti och lagt grunden för partiets kommande, och unikt långa, regeringsinnehav i ett demokratiskt land.

Per Albin Hansson, född 28 oktober 1885, död 6 oktober 1946, politiker (socialdemokrat), riksdagsledamot (andra kammaren) 1918-46, statsråd 1920, 1921-23 och 1924-26, partiledare för Socialdemokraterna 1925-46, statsminister 1932-46 (med kort uppehåll sommaren 1936). Sambo 1906-18 och från 1926 med Sigrid Vestdahl, mor till hans barn Anna Lisa och Per Gunnar. Gift (borgerligt) 1918-26 med Elisabeth Fryckberg (gift Norlén), mor till hans barn Elsa Brita och Karin. Bror till Sigfrid Hansson.

Per Albin Hansson föddes i Kulladal, Fosie utanför Malmö, som son till muraren Carl Hansson och pigan Kjersti Persdotter. Två små rum och ett litet köksutrymme var hela bostaden. Hyran var 5 kronor i månaden. Hans födelsehem är idag museum och numera heter gatan som går förbi huset, söderut från varuhuset Mobilia i Malmö, just Per Albin Hanssons väg. Per Albin hade tre bröder, Sigfrid som var ett år äldre, den yngre Nils Edvin och så Johan som var äldst. Han började i Stattenaskolan och var en duktig elev. Efter genomgången fyraårig folkskola arbetade han från tolvårsåldern som springpojke, senare bodbiträde i Kooperativa föreningen Pan.

Han blev medlem i nykterhetsorden Verdandi omkring 1901. Även om han var aktiv här bara en kort period var han nykterist ännu tio år senare då han i strid med Branting röstade för att krav på totalförbud mot alkohol skulle skrivas in i partiprogrammet. 1902 gled han över i ungsocialistiska klubben i Malmö och våren 1903 gick han över till det nystartade socialdemokratiska ungdomsförbundet. 1904 blev Hansson expeditör på Arbetet. 1905 blev han ungdomsförbundets förste funktionär och redaktör för tidningen Fram med säte i Malmö. Då 20 år

gammal inleddes hans anställning i "rörelsen", i vars tjänst han sedan skulle bli livet ut. Han var parallellt med anställningen ledamot av förbundets centralstyrelse 1903–12 och ordförande 1908–09. När Zäta Höglund kuppade bort Hansson som ordförande blev han anställd i partiets tidning Social-Demokraten i Stockholm 1910. Trots förlusten satt han inte bara kvar i partistytelsen, som han kom in i 1908 så som ordförande för ungdomsförbundet, utan blev också 1911 ledamot i partiets mäktiga verkställande utskott. Dessutom chefredaktör för Social-Demokraten 1917–23.

Efter det att Hansson medverkat till att efter flera års uppslitande interna strider tvinga den mer revolutionärt lagda partivänstern, med Zäta Höglund i spetsen, att lämna socialdemokratien i februari 1917, bedrev han själv radikal agitation i efterföljd på februarirevolutionen och tsarens abdikation i Ryssland. Partiordförande Hjalmar Branting fick gjuta olja på vågorna och avstyra upptrappning av motsättningarna, för att istället sätta sin lit till riksdagsvalet i september 1917. I det valet skulle den nu 32-årige Hansson bli riksdagsman. Och socialdemokraterna för första gången kunna träda in i regeringen, under ledning av liberalen Nils Edén. Det hindrade inte Per Albin från att fortsätta kritisera regeringen för att inte vara tillräckligt radikal. Han krävde bl.a. att republik skulle införas som statsskick. När regeringen Edén infört allmän och lika rösträtt ökade krypskyttet mot regeringen och till slut tvingade den yngre högljudda generationen med Per Albin i spetsen fram regeringskris. Därmed kunde den första demokratiska socialdemokratiska regeringen tillträda med Branting som statsminister.

Till mångas förfäran, inklusive Gustav V, utsågs Per Albin Hansson till krigsminister, trots att han under 1910-talet profilerat sig som antimilitarist. Under Brantings tre ministärer mellan 1920–26 genomförde han också nedrustning i syfte att frigöra statliga resurser för sociala reformer. Vid Brantings död 1925, och den självklare efterträdaren Fredrik Thorsson låg svårt sjuk, blev Per Albin av partistytelsen utsedd till dess ordförande. Hans ställning var dock omstridd. Därför utsågs Rickard Sandler till statsminister. Först 1927 blev Hansson vald till riksdagsgruppens ordförande och 1928 kongressvald partiordförande.

Han tillträdde som partiledare i ett skede av stark ekonomisk tillväxt vilket gynnade de borgerliga. Samtidigt hade luften gått ur partiet då man vunnit den långa segdragna striden om allmän rösträtt. Per Albins första val som partiledare blev en stor förlust. Partiets program, som 1920 reviderats i mer marxistisk riktning, lockade inte väljarna. Efterhand lyckades Per Albin under begreppet "folkhemmet", som han lånat av högern, samla partiet till en mer reformistisk, nationell och samförståndsriktad politik. Han erhöll ett ökat väljarstöd och efter valet 1932 fick han i uppdrag att bilda en rent socialdemokratisk regering, dock utan egen majoritet. Därmed inledde socialdemokratien sitt 44 år långa regeringsinnehav - med ett kort avbrott sommaren 1936. Genom en krisuppgörelse, i dagligt tal kallad "kohandeln", med Bondeförbundet 1933, då han accepterade en borgerlig jordbrukspolitik med tullar och korporativism, fick han ett starkare parlamentariskt underlag. Hansson valde dock att på försommaren 1936, tre månader före valet, gå i opposition formellt på grund av att riksdagens borgerliga majoritet krävt för stor militär upprustning.

Efter valet 1936 bildade Hansson koalitionsregering med Bondeförbundet och lät bondeförbundaren Janne Nilsson i Hörby bli försvarsminister och ansvarig för den upprustning som världsläget krävde. I övrigt inledde han en mer aktiv socialpolitik i syfte att söka "förverkliga drömmen om det goda folkhemmet". Han framförde paroller om samförstånd över klassgränserna i enkel naturlig språkdräkt.

Per Albin Hansson var Sveriges statsminister under Andra världskriget. Hanssons statsmannakonst ställdes på allvarliga prov under andra världskriget, vars utbrott ledde till borgfred och, i skuggan av Sovjetunionens anfall på Finland, att en samlingsregering bildades i december 1939. Denna inriktade sig på att bevara fred och självständighet och att förhindra att Sverige förvandlades till krigsskådeplats. Under kriget framstod han som en samlande gestalt och var starkt bidragande till att Sverige med bevarad frihet undkom krigets härjningar. Han önskade fortsatt, helst permanent, samlingsregering för att kunna lösa de förväntade svåra efterkrigsproblemen men fick inte stöd för dessa tankegångar inom partiet, inte heller för sina propåer om att stryka kravet på republik i partiprogrammet.

Strax efter det att samlingsregeringen avlösts av en ren socialdemokratisk ministär, fick Per Albin Hansson den 6 oktober 1946 en hjärtattack under färd till hemmet i Ålsten och avled. Han hade under kvällen den 5:e varit tillsammans med gästande norska statsråd, och tog spårvagnen hem från Tegelbacken kl. 01.02 den 6:e. När han steg av vid Ålstenstorg föll han ihop på marken. Vittnen till händelsen tillkallade radiopolisen och ambulans, men när han anlände till S:t Görans sjukhus konstaterade dr L. Gunnar Lundgren att han var död.

Per Albin Hansson förvandlades från en ung rebell till landsfader. Han var en utpräglad maktmänniska som lyckades manövrera ut sina mer intellektuella konkurrenter om partiledarposten, för att sedan vinna över de borgerliga och därmed nå statsministerposten. Genom folkhemmet hittade han sin roll som förespråkare för nationell gemenskap och sammanhållning istället för klasskamp. Denna strategi gjorde att han under andra

världskrigets faror lyfte sig över partierna och de vardagliga grälen. Han behöll sina enklare vanor, åkte spårvagn och uppträdde på 50-årsdagen i morgonrock. Han umgicks sällan privat med sina politiska kolleger, utan fördrog långa kvällar med kortspel och grogg under vilka politik var ett förbjudet samtalsämne.

Tage Erlander f. 13 juni 1901, d. 21 juni 1985, politiker (socialdemokrat), statsminister 1946–69. Erlander var född i Ransäter i Värmland. Fadern var folkskollärare och son till en smed, modern var bonddotter från Lysvik i Fryksdalen. Erlander bedrev naturvetenskapliga och samhällsvetenskapliga studier vid Lunds universitet. Han blev fil. kand. och anställd vid Svensk Uppslagsbok i Malmö 1928. Han var mycket aktiv i studentpolitiken och ingick i en grupp av radikala studenter, D.Y.G. Uppvuxen i ett liberalt och frikyrkligt hem – fadern var en stor beundrare av Karl Staaff – blev Erlander småningom övertygad socialdemokrat. År 1930 invaldes han i Lunds stadsfullmäktige, 1932 i riksdagen som representant för fyrstadskretsen. År 1937 utsågs han till sakkunnig i Socialdepartementet och 1938 till statssekreterare. År 1944 utnämndes Erlander till konsultativt statsråd i samlingsregeringen och 1945 till ecklesiastikminister i Per Albin Hanssons andra enpartiregering. Efter Hanssons plötsliga död i oktober 1946 valdes Erlander, till egen och många andras stora överraskning, till ny partiledare och utsågs omedelbart därefter till statsminister. Hans motkandidat hade varit socialminister Gustav Möller, i mycket hans egen läromästare i politiken. Erlander bars fram av de yngre i partiet samt av ett flertal i regeringskretsen. Han ansågs som effektiv representant för socialdemokraternas tredje generation, reforminriktad, samarbetskapabel och ideologiskt lagd. I hela 23 år, fram till oktober 1969, förblev han både partiledare och statsminister. Det är rekord i demokratier av västerländsk typ.

Erlander kombinerade som partiledare utåtriktad agitatorisk kraft med stor lyhördhet inför stämningar inom socialdemokratin. Valrörelsen 1948, föregången av en hård debatt om vanstyrelse i landet, blev hans elddop. Folkpartiet under Bertil Ohlin gjorde visserligen ett sensationellt gott val, men valet framstod ändå som en halv seger för Erlander i och med att regeringen kunde sitta kvar. Han ledde sitt parti i sammanlagt 11 valrörelser. Vid hans sista val som partiledare, andrakammarvalet 1968, erhöll socialdemokratin över 50 % av rösterna. Valresultatet kan till en del tolkas som en förtroendeyttring just för Erlander. I början av sin långa partiledartid hade han ofta varit föremål för frän kritik från politiska motståndare och i någon mån också varit ifrågasatt bland de egna. Själv upplevde han länge sitt partiledarskap som ett provisorium. Till en början fanns också vissa spänningar mellan honom och LO. Hans ställning inom partiet blev dock småningom mycket stark, liksom hans relationer blev mycket goda till olika sidoorganisationer. Erlander bidrog i hög grad till att den inom socialdemokratin spänningsfyllda frågan huruvida Sverige skulle utveckla kärnvapen eller ej, kunde pacificeras genom en serie uppskovsbeslut.

Som regeringschef lämnade Erlander sina statsrådskolleger stor rörelsefrihet. Hans eget kansli förblev länge tämligen litet. Anställningen 1953 av Olof Palme som sekreterare och snart nära medarbetare blev mycket betydelsefull för honom. En debatt om E:s sätt att leda regeringen uppstod sedan översten Stig Wennerström 1963 avslöjats som spion och det visat sig att E. förblivit oinformerad om misstankarna. Finansministrarna spelade en viktig samordnande roll i Erlanders regeringar. Förnyelsen av regeringen skedde successivt. Erlander. underströk att regeringar bör vara baserade på en majoritet i riksdagen för att kunna uppträda med tillräcklig auktoritet. Hans egna regeringar hade visserligen alltid egen majoritet i första kammaren, men de flesta åren inte i den direktvalda andra kammaren. Den koalitionsregering mellan socialdemokraterna och Bondeförbundet/Centerpartiet som verkade under åren 1951–57 och som var baserad på ett klart flertal i riksdagen, hade E. mycket aktivt arbetat för. Samarbetet mellan honom och Bondeförbundets/Centerpartiets ledare Gunnar Hedlund var påfallande gott. Erlanders engagemang i sakfrågor växlade allteftersom olika problem blev aktuella. Han engagerade sig särskilt starkt i förhandlingarna om försvarssamverkan med Danmark och Norge 1948–49, i lösningen av den politiskt laddade frågan om tilläggs pensionering 1957–59 samt i författningsuppgörelsen på 1960-talet. Han drev i den segslitna författningsdiskussionens slutskede med envishet kravet på "kommunalt samband". Vidare visade Erlander stort intresse för forsknings- och utbildningsfrågor alltsedan sin tid som ecklesiastikminister. Han myntade uttrycket "det starka samhället" och såg det som något värdefullt och i sig nödvändigt att den offentliga sektorn successivt expanderade. I takt med att människor får det bättre ökar också, inskräpte han, deras krav på insatser från samhället. Något direkt förstatligande av näringslivet förordades inte. Erlanders relationer till det privata näringslivet växlade. De var tämligen goda under rekordåren på 1960-talet. Man talade om "Harpundsanda" med anledning av de informella konferenser som Erlander inbjöd till på den herrgård som 1953 donerats som rekreativt ställe för landets statsminister.

Erlander. var som politiker både lyssnande och resonerande, samtidigt som han kunde vara en nog så effektiv beslutsfattare. Han förenade vidare stor oro med både tåga och uthållighet. Han var en skicklig polemiker samtidigt som han hade stor humor och också förmåga att samarbeta med motståndare. Han var okonventionell

och påfallande anspråkslös i sitt uppträdande, samtidigt som han var mycket mån både om det egna partiets och den egna regeringens maktställning. Hans statsministertid sammanfaller med de år då den svenska välfärdsstaten nådde sina största framgångar och den "svenska modellen" väckte störst positiv uppmärksamhet.

Efter sin avgång som statsminister bodde Erlander och hans fru Aina, som han var förenad med i ett lyckligt äktenskap, i ett hus i Bommersvik som partiet låtit uppföra som en hedersbostad åt paret. Under åren 1972–82 publicerade han sina minnen i sex volymer samt ytterligare några skrifter. Hans begravning i juni 1985 tilldrog sig stor uppmärksamhet i landet. Erlander är begravd i sin barndoms Ransäter, där numera också ett museum till hans minne är inrett.

Sven Olof Joachim Palme, född 30 januari 1927, död 28 februari 1986, politiker (socialdemokrat), riksdagsledamot 1958–86 (första kammaren 1958–68, andra kammaren 1969–70), konsultativt statsråd 1963–65, kommunikationsminister 1965–67, utbildningsminister 1967–69, statsminister 1969–76 och 1982–86, partiledare för Socialdemokraterna 1969–86. Palme var till yrket jurist. Han var den siste statsminister som titulerades excellens (1970).

Olof Palme kom från en burgen överklassmiljö och växte upp på Östermalm i Stockholm. Han var sonson till försäkringsmannen och den liberale politikern Sven Theodor Palme (1854–1934) som satt i andra kammaren, och friherrinnan Hanna Maria von Born (1861–1954) från Finland. Fadern Gunnar Palme (1886–1934) var VD för försäkringsbolaget Thule. Modern var adlig och hette Elisabeth Sophie von Knieriem (1890–1972) och kom från godset Skangal, Lettland. Olof Palme var yngste barnet av tre; hans syskon är Claës Palme (f. 1917), och Katarina Palme (f. 1920).

Han blev 1953 erbjuden att arbeta som statsminister Tage Erlanders assistent. Under åren dessförinnan hade han, enligt honom själv, genom tre viktiga händelser, blivit socialdemokrat. De första av de tre händelserna han avsåg var en skattedebatt 1947 mellan socialdemokraten Ernst Wigforss, högerpartiets Jarl Hjalmarsson och folkpartiets Elon Andersson. Den andra var en USA-resa 1948 där han upplevde de stora klassklyftorna som fanns där och det tredje var en Asien-resa 1953 där han upplevde kolonialismens konsekvenser.

Palme inträdde i regeringen 1963 som konsultativt statsråd i statsrådsberedningen, två år senare utsågs han till statsråd och chef för kommunikationsdepartementet, för att därefter avancera till posten som utbildningsminister 1967. 1969 efterträdde han Tage Erlander som socialdemokratisk partiledare och statsminister. Efter riksdagsvalet 1973 kunde Palme sitta kvar som statsminister, men blev trots det ordentligt vingklippt; valet resulterade i den s.k. lotteririksdagen (s+vpk:175 mandat; c+m+fp:175 mandat). 1975 trädde den nya författningen i kraft, vilket bl.a. innebar att monarkens uppgifter kraftigt beskars (t.ex. vid regeringsbildningen). Om Sverige till namnet ännu var en monarki, var det till gagnet mer en republik; monarkins framtida status hängde därmed, med Palmes egna ord, bara på "ett penndrag". Efter valet 1976, då kärnkraftsfrågan kom i fokus och de borgerliga fick majoritet, tvingades socialdemokraterna (efter 44 år vid makten) och Palme att avgå. 1980 utsågs Palme till FN:s medlare i Iran-Irak-kriget, och efter socialdemokraternas valseger 1982 beklädde han åter statsministerämbetet. Som socialdemokratisk statsminister hamnade Palme i skarp konflikt med näringslivets företrädare, då riksdagen 1983 beslöt om införandet av de allmänna löntagarfonderna, som av dessa sågs som ett sätt att socialisera Sveriges företag. 1985–86 uppstod även slitningar med ledande militärer (kommendörkapten Hans von Hofsten m.fl.) som, med anledning av de (påstådda) ryska ubåtskränkningarna, ansåg honom alltför vek i agerandet gentemot Sovjetunionen, samtidigt som de förklarade att de saknade förtroende för honom personligen. Kort innan Palmes första officiella besök i Moskva timade så mordet.

Olof Palme sköts på Sveavägen i centrala Stockholm den 28 februari 1986. Palmemordet, och de uppseendeväckande turer, skandaler och polisiära misslyckanden som följde på det, var ett nationellt trauma för Sverige som under lång tid satte sin prägel på samhällsdebatten. Än idag är mordet, som preskriberas år 2011, ouppklarat. Olof Palme är begravd på Adolf Fredriks kyrkogård i Stockholm.

Ingvar Carlsson, f. 9 november 1934, politiker (socialdemokrat), riksdagsledamot 1965–96 (andra kammaren 1965–70), statsminister 1986–91 och 1994–96. Carlsson är uppvuxen i ett arbetarhem i Borås och studerade i Lund, där han avlade pol.mag.-examen 1958 och även blev fil. hedersdoktor 1989. Efter studierna blev han engagerad på central nivå i det socialdemokratiska partiet och i Regeringskansliet, bl.a. 1958–60 som sekreterare i Statsrådsberedningen hos statsminister Tage Erlander. Efter studier i USA var Carlsson ordförande i SSU 1961–67 och därefter statssekreterare i Statsrådsberedningen fram till Erlanders avgång 1969. Han var

utbildningsminister 1969–73 (i Olof Palmes första regering), bostadsminister 1973–76 och ställföreträdare för statsministern 1982–86.

Efter mordet på Olof Palme 28 februari 1986 valdes Carlsson snabbt, efter enhälliga beslut i partistyrelsen och riksdagsgruppen, till partiets- och riksdagsgruppens ordförande och därefter till statsminister. Åren 1972–96 var han ledamot i partistyrelsen och 1975–96 i dess verkställande utskott. Med sin stora politiska erfarenhet, särskilt av arbetet i Regeringskansliet, gjorde Carlsson en respektingivande start som statsminister i rådande krissituation. Han svarade för en pragmatisk, traditionell socialdemokratisk kurs i ett skede med starka politiska och sociala förändringar. I februari 1990 avgick Carlsson som statsminister sedan riksdagen i en misstroendeförklaring underkänt regeringens ekonomiska krisförslag. Regeringskrisen ledde dock till att Carlsson återkom som statsminister, fast med andra ekonomiska förslag.

De växande ekonomiska problemen i Sverige, och den interna kritiken inom arbetarrörelsen mot regeringens restriktiva ekonomiska politik ledde till att socialdemokraterna förlorade makten till en borgerlig samregering i riksdagsvalet 1991, och C. avgick som statsminister. Inför riksdagsvalet 1994 profilerade Carlsson den offentliga sektorn och jämställdhetsfrågorna. Socialdemokraterna vann valet och C. återkom som statsminister. Carlsson engagerade sig hårt för Sveriges anslutning till EU 1995 bl.a. i folkomröstningen 13 november 1994. I juli 1991 hade Carlssons regering lämnat in Sveriges officiella ansökan om medlemskap i dåvarande EG. EU-frågan och dess handläggning bidrog till splittring inom socialdemokratien, vars medlemsmajoritet enligt opinionsundersökningar var motståndare till EU-anslutningen.

Efter en osedvanligt lång och oegennyttig sammanhängande tjänst inom den centrala partiledningen och riksledningen avgick Carlsson på eget initiativ som partiordförande vid en extra partikongress i mars 1996 och därmed även som landets statsminister.

Carlssons politiska karriär är i hög grad sammankopplad med samarbetet med Olof Palme, vars efterträdare han blev i flera avseenden. Som partiledare och statsminister företedde han dock snarare likheter med Tage Erlander. Carlsson har innehaft en del internationella uppdrag, bl.a. sedan 1992 som en av ordförandena i FN-kommissionen för globalt samarbete, vilken 1995 utgav *Our Global Neighbourhood* ("Vårt globala grannskap"). År 1999 utsågs Carlsson av FN:s generalsekreterare att ingå i en oberoende undersökningskommission för FN-aktionerna i Uganda 1994. Han har utgivit böcker som *Författningsreform nytt alternativ* (1963, tillsammans med L. Andersson och A. Gustafsson), *Vad är socialdemokrati?* (7:e uppl. 1996, tillsammans med A.-M. Lindgren), *Individens frihet och framtidens välfärdssamhälle* (1985, tillsammans med L. Anell) och *Tillväxt och rättvisa* (1994).

Hans Göran Persson, född 20 januari 1949, är Sveriges statsminister och Socialdemokraternas partiledare sedan 22 mars 1996, då han efterträdde Ingvar Carlsson.

Gift med Anitra Steen sedan 6 december 2003. Tidigare gift med Annika Barthine 1995-2002 och Gunnel Claesson 1978-95. Har två döttrar med Gunnel Claesson.

Persson föddes i Vingåker i Södermanlands län. Han tog studenten på teknisk linje 1969 och gick sedan vidare till högskolan i Örebro. Efter oavslutade studier vid högskolan blev han 1971 ombudsman i SSU och sedan studiesekreterare i ABF. Mellan åren 1977 och 1979 var han heltidsengagerad ordförande i skolstyrelsen i Katrineholm och därefter blev han invald till riksdagen. År 1985 utnämndes han till kommunalråd i Katrineholm, och under den här tiden gjorde han sig bl.a. känd som en effektiv och beslutsam beslutsfattare.

Persson utnämndes 1989 till statsråd vid utbildningsdepartementet (skolminister), då han gjorde sig ökänd för sina hårdhänta metoder vid kommunaliseringen av den svenska grundskolan och gymnasiet. Han blev åter invald i riksdagen 1991, men förlorade sin post i regeringen eftersom Socialdemokraterna samtidigt förlorade regeringsmakten. Under oppositionsåren 1991-1994 blev han sitt partis talesman i ekonomiska frågor. Efter valet 1994 återkom Persson till regeringen som finansminister i Ingvar Carlssons ministär. På posten som finansminister sökte Persson sanera statsfinanserna genom både besparingar och skattehöjningar.

Sedan Mona Sahlin dragit tillbaka sin kandidatur som ny partiledare för socialdemokraterna (Tobleroneaffären) framstod Persson som den naturlige efterträdaren till Ingvar Carlsson. Den 16 mars 1996 utsågs han till partiledare av partiets extrakongress och 21 mars till statsminister. Göran Persson bröt med Carlssons mer delegerande ledarstil, och har inte sällan gjort sig känd för att "köra över" sina egna fackministrar, även i viktiga frågor; 1999 avgick finansminister Erik Åsbrink i vredesmod efter en tvist om skatterna. Persson har av sina meningsmotståndare t.o.m. beskyllts för att vara en politiker i Niccolò Machiavellis efterföljd. En kritik som

återkom i förnyad styrka, efter hans agerande i samband den tragiska tsunami-katastrofen vid årsskiftet 2004/2005.

Trots regeringens minoritetsställning lyckades Persson genom ett organiserat parlamentariskt samarbete med Centerpartiet genomföra ett hårdhänt besparingsprogram, vilket kom att vålla allvarliga konflikter både inom det egna partiet och med LO. Utrikespolitiskt har Persson betonat vikten av att hävda Sveriges inflytande i EU, främja EU:s utvidgning och att fördjupa samarbetet mellan länderna kring Östersjön. Han medverkade även till att 1997 uppnå en bred majoritet i riksdagen för att inte ansluta Sverige till EMU vid starten 1999.

Ideologiskt påminner Persson om den engelska labourledaren Tony Blair. Liksom denne har han strävat efter att i det nya medelklassamhället ge socialdemokraterna i Sverige en mer socialliberal än socialistisk profil. Detta framgår även av en revidering av det gamla traditionsbundna socialdemokratiska partiprogrammet.

Perssons första riktiga riksdagsval som statsminister 1998 resulterade i en historiskt sett osedvanligt stor tillbakagång för socialdemokraterna till endast 36,4 % av röstetalet och en förlust av 30 riksdagsmandat. En bidragande orsak till bakslaget var sannolikt nedskärningarna av den offentliga sektorn och missnöjet inom fackföreningsrörelsen. Genom snabbt beslut om samarbete i riksdagen med Vänsterpartiet och Miljöpartiet lyckades Persson undvika regeringskris och säkra en fortsatt socialdemokratisk minoritetsregering.

Valen 2002 resulterade i en uppgång för socialdemokraterna i riksdagsvalet till 39,9 % av röstetalet och 144 riksdagsmandat. Den starkt mediefokuserade valrörelsen var påtagligt präglad av Perssons liksom övriga partiledares person.

Med stöd av Vänsterpartiet och Miljöpartiet lyckades Persson avvärja ett borgerligt yrkande om misstroendeförklaring i riksdagen och kunde därmed fortsätta som statsminister. Socialdemokraterna ingick en parlamentarisk överenskommelse med Vänsterpartiet och Miljöpartiet om ett omfattande och detaljerat samarbetsprogram om riksdagspolitiken med undantag för bl.a. försvars- och säkerhetsfrågor och EU-politiken. Han motsatte sig stödpartiernas begäran om direkt regeringssamverkan men fick acceptera ökat medinflytande för dem genom utbyggt samordningskansli och politiskt sakkunniga i flera departement.

Ideologiskt påminner Persson om den engelska labourledaren Tony Blair. Liksom denne har han strävat efter att i det nya medelklassamhället ge socialdemokraterna i Sverige en mer socialliberal än socialistisk profil. Detta framgår även av en revidering av det gamla traditionsbundna socialdemokratiska partiprogrammet. P:s första riktiga riksdagsval som statsminister 1998 resulterade i en historiskt sett osedvanligt stor tillbakagång för socialdemokraterna till endast 36,4 % av röstetalet och en förlust av 30 riksdagsmandat. En bidragande orsak till bakslaget var sannolikt nedskärningarna av den offentliga sektorn och missnöjet inom fackföreningsrörelsen. Genom snabbt beslut om samarbete i riksdagen med Vänsterpartiet och Miljöpartiet lyckades P. undvika regeringskris och säkra en fortsatt socialdemokratisk minoritetsregering. Valen 2002 resulterade i en uppgång för socialdemokraterna i riksdagsvalet till 39,9 % av röstetalet och 144 riksdagsmandat. Den starkt mediefokuserade valrörelsen var påtagligt präglad av Perssons liksom övriga partiledares person.

Med stöd av Vänsterpartiet och Miljöpartiet lyckades Persson avvärja ett borgerligt yrkande om misstroendeförklaring i riksdagen och kunde därmed fortsätta som statsminister. Socialdemokraterna ingick en parlamentarisk överenskommelse med Vänsterpartiet och Miljöpartiet om ett omfattande och detaljerat samarbetsprogram om riksdagspolitiken med undantag för bl.a. försvars- och säkerhetsfrågor och EU-politiken. Han motsatte sig stödpartiernas begäran om direkt regeringssamverkan men fick acceptera ökat medinflytande för dem genom utbyggt samordningskansli och politiskt sakkunniga i flera departement.

Hösten 2003 innebar en svår period för Persson, med mordet på utrikesminister Anna Lindh, förlusten i folkomröstningen om EMU, kritik om att han skulle använda s.k. härskarteknik mot kvinnliga politiska motståndare, samt anklagelser om jäv då hans fru är VD och chef för det skandalomsusande Systembolaget. Våren 2004 förvärvade makarna Persson godset Övre Torp, med 190 hektar mark intill sjön Båven i Sörmland, för 12,5 miljoner kronor. Inköpspriset har litet att göra med markens avkastningsförmåga utan reflekterar främst det natursköna läget och den relativa närheten till huvudstaden. De tidigare ägarna ska fortsätta att sköta driften men Göran Persson siktar enligt egen uppgift på att inom ett par år ta över ansvaret för att hålla markerna öppna. Göran Persson blev i december 2004 utsedd till hedersdoktor vid Örebro universitet i medicin, naturvetenskap och teknik med motiveringen Genom att utse Högscholan i Örebro till universitet 1999, visade statsminister Göran Persson prov på såväl mod som förutseende genom att förstå och stödja den potential och vitalitet som Örebro universitet representerar. Hans initiativ och beslut bär nu frukt i det unga universitetet för växande

människor. [1] (http://www.oru.se/templates/oruExtNewsViewer____18832.aspx&newsPageID=21166) Ärendet skapade en hel del debatt, och anmälades också av Institutet mot mutor till riksåklagaren för mutbrott, som dock inte tog upp fallet. [2] (http://www.svd.se/dynamiskt/inrikes/did_9102868.asp)

Persson är politiskt omstridd i Sverige men framstår samtidigt som en av EU:s mest kända politiska ledare. Han har utgivit bl.a. *Den som är satt i skuld är inte fri* (1997; medförfattare Peeter-Jaan Kask) och *Persson: Tankar och tal: Tal och anföranden av statsminister Göran Persson 1996–2000* (2000; i samarbete med Morgan Johansson och Annika Nilsson).

Göran Persson fick under sin tid som kommunalråd i Katrineholm öknamnet HSB, Han Som Bestämmer, på grund av sin dominanta ledarstil. Den stilen har han sedan dess tonat ned, vilket ökat hans popularitet. Göran Persson fick vid en ceremoni i New York den 20 september 2004 motta priset World Statesman Award, som tilldelats Anna Lindh postumt.

Nyckelpersoner

August Palm, "Mäster Palm", 1849–1922, socialdemokratisk pionjär och agitator. Palm var till yrket skräddare och hade arbetat som sådan i Danmark och Tyskland, där han kommit i kontakt med socialismen. Utvisad från Tyskland p.g.a. socialistisk agitationsverksamhet slog han sig en tid ner i Danmark men återvände sedan till Sverige, där han introducerade de socialdemokratiska idéerna, första gången genom ett föredrag i Malmö 6 november 1881. Därifrån fortsatte han till Stockholm, där han talade i Lill-Jansskogen annandag jul samma år. Under de följande åren genomkorsade P. landet under ständiga agitationsresor. Han råkade ofta i strid med myndigheterna och fick avtjäna sammanlagt 6½ månaders fängelse för smädelse och ärekränkning.

År 1882 grundade Palm i Malmö den första socialdemokratiska tidningen *Folkviljan* och publicerade samma år det första socialdemokratiska programmet, en översättning från danskan som gick tillbaka på det tyska Gothaprogrammet. P:s åskådning var klart reformistisk, och han tog bestämt avstånd från Hinke Bergegrens antiparlamentariska propaganda. År 1885 flyttade Palm till Stockholm, där han grundade och en tid redigerade tidningen *Socialdemokraten* och 1889 deltog i bildandet av Socialdemokratiska arbetarepartiet. Hans stridbara lynne invecklade honom emellertid i ständiga schismer med meningsfränder, däribland Branting, och han blev alltmer isolerad inom partiet. De senare åren ägnade han sig som politisk vilde bl.a. åt en personlig kampanj mot nykterhetsrörelsen. Sin betydelsefulla men stormiga bana har Palm skildrat i självbiografin *Ur en agitators lif* (1904).

Axel Danielsson, 1863–99, socialdemokratisk politiker och journalist. Danielsson föddes i Stavnäs i Värmland och växte upp i sågverksmiljö som son till en förman. Efter akademiska studier vid Uppsala universitet, vilka avbröts av ekonomiska skäl, kom han 1884 till Stockholm, där han drog sig fram som fri skribent och litteratör. Hösten 1885 träffade han den socialistiske agitatorn August Palm och blev medarbetare i den nygrundade tidningen *Socialdemokraten*. Danielsson framträdde nu som socialist. En schism inom den socialistiska rörelsen i huvudstaden, som också gällde den redaktionella ledningen av tidningen, föranledde honom att 1887 lämna Stockholm. Han flyttade till Malmö, där han blev en av förgrundsgestalterna i den sydsvenska arbetarrörelsen. År 1887 grundade han tidningen *Arbetet*. Danielsson bedrev en orädd journalistik, vilket emellertid renderade honom 18 månaders fängelsestraff 1888–90.

Danielsson verkade för att skapa en enhetlig socialistisk arbetarrörelse, grundad på de fackliga organisationerna under ledning av ett politiskt parti. Vid den sydsvenska arbetarkongressen i januari 1888 framlade han ett program med krav på såväl genomgripande samhällsförändringar som omedelbara reformer, vilket antogs och de facto innebar att ett skånskt socialistiskt parti bildades. Inför Socialdemokratiska arbetarpartiets (SAP:s) konstituerande kongress 1889 företrädde Danielsson en revolutionär ståndpunkt, vilket i Danielssons koncept inte uteslöt sociala och politiska reformer i samverkan med radikal borgerlig vänster för att nå demokratiska delmål och på sikt genomföra den sociala revolutionen. Danielsson, som från 1889 ingick i SAP:s ledning, orienterade sig under 1890-talet alltmer mot parlamentarismen. Han var huvudaktör vid uppgörelsen 1891 med en anarkistiskt influerad riktning inom SAP och skrev det partiprogram som antogs vid SAP:s kongress 1897.

Danielssons idémässiga ställningstaganden är omdiskuterade. Under fängelsevistelsen hängav han sig åt anarkistiska tankegångar. I 1890-talets politik förordade han samarbete över klassgränserna, vilket tolkats som å ena sidan att Danielsson anammat reformismen, å den andra att de faktiska maktförhållandena tillfälligt fått bestämma den politiska taktiken.

Av Danielssons skrifter i politiska ämnen märks Socialdemokratin, dess uppkomst och utveckling (1894) och Social självhjälp (1898). Han ägnade sig även åt skönlitterärt författarskap och publicerade Genom gallret: Skizzer på vers och prosa (1889).

Fredrik Sterky, 1860-1900, fackföreningsman och socialdemokratisk pionjär. Sterky kom från en förmögen familj men engagerade sig tidigt i arbetarrörelsen och bröt slutligen med familjen. På partiets uppdrag medverkade han vid grundandet 1892 av tidningen Ny Tid i Göteborg och var dess chefredaktör till 1898. Han var den förste ordföranden i LO (från 1898 till sin död); den nära anslutningen mellan fackföreningsrörelsen och socialdemokratin var till stor del hans verk.

Carl Gustaf Wickman, 1856-1921, politiker (socialdemokrat), riksdagsledamot (första kammaren) 1911-21. Wickman hade en bakgrund som bl.a. lantarbetare, möbelsnickare och vaktmästare i riksbanken. Han var ursprungligen engagerad i den dåtida liberala fackföreningsrörelsen och anslöt sig till det socialdemokratiska partiet efter dess bildande 1889. Där hörde Wickman till partiets första ledargarnityr kring Hjalmar Branting. Vid tillkomsten 1900 av en enhetlig central partioorganisation byggd på arbetarkommuner var Wickman en kort tid verkställande utskottets ordförande 1900-01 och därmed socialdemokraternas förste partiordförande. Han utsågs 1901 till partisekreterare och partikassör och efter delningen 1911 av dessa poster var han partikassör till sin död. Wickman var även ledamot av Stockholms stadsfullmäktige 1911-21. Som kunnig organisationsmänniska gjorde han betydande insatser och utövade stort inflytande vid uppbyggandet av en tidsenlig socialdemokratisk partioorganisation och en fungerande partipress.

Gustav Möller, född den 6 juni 1884, död den 15 augusti 1970, politiker (socialdemokrat), socialminister 1924-26, 1932-19 juni 1936, 28 september 1936-1938, 1939-51, handelsminister 1938-39, riksdagsman 1918-54 (första kammaren från 1919); en av socialdemokraternas främsta ledare i Sverige. Tidigt faderlös växte Möller upp i ett mycket fattigt arbetarhem i Malmö; hans ensamstående mors hårda livslott och tidiga död kom att starkt påverka hans samhällssyn. Efter moderns död blev Möller som fjortonåring springpojke vid Skånska Cement AB, sedan privatsekreterare hos dess chef Fritz Berg, som bekostade Möllers studier vid Malmö högre handelsgymnasium 1905-06. Stödet upphörde då M. anslöt sig till den socialdemokratiska ungdomsklubben. Möller var medarbetare i Arbetet 1905-06 och i Skånska Socialdemokraten 1907-12. I ungdomsrörelsen inledde han ett livslångt förtroget samarbete med Per Albin Hansson, i gemensam kamp mot både den anarkistiska ungsocialistiska rörelsen och den försvarsfientliga vänstersocialistiska Höglundsfraktionen.

Möller besegrades i partisekreterarvalet på partikongressen 1911 av partivänsterns kandidat Fredrik Ström och var därefter chef för det nya partiförlaget Tidens Förlag 1912-17; han var ledamot i förlagets styrelse 1912-64 (ordförande 1932-64) samt huvudredaktör för tidskriften Tiden 1914-21. Han gjorde en banbrytande insats för arbetarlitteraturen. Möller var SAP:s partisekreterare 1916-40, reellt sett med undantag för statsrådsperioderna. Han spelade en avgörande roll för partiledningens seger över partivänstern på 1917 års partikongress och till den successiva återföreningen senare med olika vänstersocialistiska och kommunistiska grupper. Jämte Rickard Sandler medverkade han till att ge det socialdemokratiska partiprogrammet en klarare marxistisk prägel 1920. För Möller var det socialistiska samhället ett samhälle med full demokrati utan ekonomisk utsugning, de viktigaste naturtillgångarna i samhällets ägo och en effektiv produktion i självförvaltningens former. Han var ledamot av socialiseringsnämnden 1920-32 (ordförande 1925-32); dess arbete bidrog till att de konkreta socialiseringskraven fördes åt sidan till förmån för en mer funktionsinriktad socialism. Som socialminister i flera regeringar satte Möller sin personliga prägel på det sociala reformverket, med början i 1920-talets arbetslöshetspolitik men framför allt efter regimskiftet 1932, och han kom att kallas Social-Sveriges skapare. Möllers namn är förknippat med både semesterlag, folktandvård, allmänna barnbidrag, allmän folkpension, obligatorisk sjukförsäkring och en social bostadspolitik. Enligt Möllers socialpolitiska grundsyn - som var påverkad av de danska socialdemokraterna C.V. Bramsnæs och K.K. Steincke - borde de sociala reformerna i princip vara generella rättigheter för alla utan något drag av välgörenhet. De skulle genomföras i decentraliserade och obyråkratiska former med starkt lekmannainflytande och kommunal och facklig förankring. I samlingsregeringen under kriget motsatte sig M. eftergifter till Tyskland. Efter statsminister Hanssons plötsliga död i oktober 1946 var Möller huvudkandidat till att efterträda honom. Efter en dramatisk debatt och votering i socialdemokratiska riksdagsgruppen valdes i stället Tage Erlander. Motståndet mot Möllers kandidatur kom främst från regeringskretsen, med Ernst Wigforss och P.E. Sköld i spetsen. De ansåg att Möller saknade tillräcklig respekt för ekonomiska realiteter. Möller, bitter av nederlaget, fortsatte likväl som socialminister fram till 1951. Partistyrelsens verkställande utskott, som han tillhört alltsedan 1916, lämnade han först 1956. Möller utgav många politiska skrifter, bl.a. Stormklockepolitiken under kritisk granskning (tillsammans med Per Albin Hansson 1916) samt minnesboken När vi började (1959). Han gjorde även översättningar.

Arthur Engberg, 1888-1944, politiker (socialdemokrat) och tidningsman, ecklesiastikminister 1932-36 och 1936-39, riksdagsledamot 1918-41 (andra kammaren) och 1941-44 (första kammaren). Efter fil. Kand-examen i Uppsala 1913 fortsatte Engberg sina studier i Tyskland, men avbröt dem följande år. Hans huvudämne var filosofi, där han var starkt påverkad av sin lärare Axel Hägerström. Redan i hemmet i Hassela i Hälsingland kom han i kontakt med nykterhetsrörelsen, som han dock snart bröt med. Engbergs politiska intresse väcktes tidigt, och i Uppsala var han verksam i den socialdemokratiska föreningen Laboremus. Han vann anseende som en av sitt partis främsta debattörer både i tal och skrift. Engberg blev ledamot av partistyrelsen 1917; han var chefredaktör för tidningen Arbetet i Malmö 1918-24 och för Social-Demokraten 1924-32 och en tid 1936. I samband med Ådalshändelserna 1931 drabbades han av tryckfrihetsåtal och dömdes till böter jämte tre månaders fängelse men erhöll amnesti.

I Per Albin Hanssons båda ministärer på 1930-talet var Engberg ecklesiastikminister och visade som sådan mångsidighet och kraft, inte minst på kyrkoväsendets område. Trots att han tidigare varit motståndare till statskyrkan, "Kungl. salighetsverket", deltog han personligen i arbetet med 1937 års psalmbok. År 1933 infördes en ny läroverksstadga med stärkt ställning för latinet och franskan, 1936 gjordes folkskolan sjuårig och på Engbergs förslag tillkom Riksteatern 1934 och Statens konstråd 1937.

Vid samlingsregeringens tillkomst lämnade Engberg regeringen och utnämndes till landshövding i Västernorrlands län. Under sina sista år framträdde han som kritiker av samlingsregeringens tryckfrihetspolitik.

Rickard Sandler, 1884-1964, politiker (socialdemokrat), konsultativt statsråd och finansminister i Brantings första regering 1920, handelsminister 1924-25, statsminister 1925-26 och utrikesminister 1932-39 (med uppehåll sommaren 1936). Sandler var riksdagsman 1912-16 (andra kammaren) och från 1919 (första kammaren). Med flera avbrott var han 1905-26 folkhögskollärare vid Håla och Brunnsvik. Sänders politiska karriär började i det gamla radikala socialdemokratiska ungdomsförbundets ledning, och 1911-52 tillhörde han partistyrelsen. Efter en period som chef för SCB 1926-32 blev Sandler utrikesminister i Per Albin Hanssons regeringar. P.g.a. oenighet om Finlandspolitiken efter det sovjetiska överfallet i november 1939 tvingades han lämna regeringen. Sandler fortsatte dock att som riksdagsledamot spela en framträdande roll inom utrikespolitiken, bl.a. som ledamot av utrikesutskottet 1940-64 (ordförande 1946-64) och ständig FN-delegat 1947-60. Sandler var landshövding i Gävleborgs län 1941-52 och ordförande i många statliga utredningar, bl.a. Socialiseringsnämnden 1920-36, Kommissionen för flyktings- och säkerhetstjänsten (Sandlerkommissionen) 1945-47 och Författningsutredningen 1954-63. Han var grundare av ABF 1912 och huvudförfattare till SAP:s marxistiskt orienterade partiprogram 1920. Sandler utgav bl.a. den vitt spridda statistiska översikten Samhället sådant det är (1911, 2:a uppl. 1924) med samhällets klasskiktning i siffror. Han översatte Marx "Das Kapital" till svenska och utgav även en uppmärksam bok om chiffer (1943).

Nils Karleby, 1892-1926, publicist och politiker (socialdemokrat). Karleby medverkade i ett stort antal socialdemokratiska tidningar och tidskrifter och var sekreterare i socialiseringsutredningen från 1920. Han räknas till den svenska socialdemokratins främsta teoretiker. Med udd mot bolsjevikernas våldsregemente i Ryssland efter 1917 pläderade Karleby för en socialism byggd på frihet och demokrati. I sitt främsta arbete, Socialismen inför verkligheten (1926), hävdade han att Marx teorier mycket väl var förenliga med en politik som syftade till att under demokratiska former och med fri prisbildning successivt införa det socialistiska systemet. För arbetarklassens fulla delaktighet i samhället krävdes inte statligt övertagande av produktionsmedlen utan en jämnare inkomstfördelning och sociala reformer. Karlebys åskådning blev vägledande för den socialdemokratiska välfärdspolitik som inleddes 1932.

Ernst Wigforss, 1881-1977, politiker (socialdemokrat) och språkman, statsråd 1924-26, 1932-49 (utom juni-september 1936), riksdagsman 1919-53 (andra kammaren 1929-47); bror till Frits Wigforss. Wigforss blev docent vid Lunds universitet 1913 på en avhandling om södra Hallands folkmål och lektor i Göteborg 1918. Wigforss anslöt sig tidigt till det socialdemokratiska partiet, spelade en ledande roll i den radikala studentföreningen D.Y.G. i Lund och invaldes 1920 i den socialdemokratiska partistyrelsen. Han räknas som sitt partis främste teoretiker och var tidigt påverkad av den engelska gillesocialismens idéer om kollektiva former för ägande och beslut. Wigforss var konsultativt statsråd 1924-25, därpå finansminister 1925-26 och 1932-49. Under 1920-talet lärde han känna J.M. Keynes idéer om statsbudgetens användning i konjunkturutjämning syfte. Det definitiva genombrottet i Sverige för dessa idéer kom med den av Wigforss framlagda budgeten 1933. Dess framgång i riksdagen säkrades genom krisuppgörelsen med Bondeförbundet, i vilken Wigforss tog livlig del.

Under 1930-talet var Wigforss negativ till ökade försvarsutgifter. Han motsatte sig varje engagemang för Ålands försvar, intog under kriget en restriktiv hållning till stödet för Finland och reserverade sig mot beslutet att tillåta transport genom Sverige av Engelbrechtdivisionen 1941. Wigforss verkade för krediter till Sovjetunionen efter

kriget och stödde aktivt socialdemokratiska regeringens beslut 1945 att fullfölja samlingsregeringens tidigare utfästelse till Sovjetunionen om baltutlämningen.

Wigforss ledde den kommitté som 1944 framlade arbetarrörelsens efterkrigsprogram med krav på full sysselsättning och förslag om sociala reformer, industriell demokrati och ökat statligt inflytande över näringslivet. Vid 1947 års riksdag genomdrevs under Wigforss ledning en radikal skattereform som medförde en utjämning av inkomstfördelningen och möjliggjorde de samtidiga kostnadskrävande socialpolitiska reformerna. Wigforss lämnade regeringen 1949 men verkade efter sin avgång under många år som talare, författare och debattör. Hans Minnen (1-3, 1950-54) räknas som ett av den moderna svenska memoarlitteraturens yppersta verk.

Per Edvin Sköld, 1891-1972, politiker (socialdemokrat), statsråd 1932-36 och 1936-55. Sköld, ursprungligen lantarbetare, efterträdde 1917, 26 år gammal, sin far småbrukaren Nils Peter Sköld (1866-1958) i andra kammaren, där han kvarstod till 1964. Han blev snabbt en av partiets ledande jordbruksexperter, var statssekreterare i Jordbruksdepartementet 1924-26 och invaldes i partistyrelsen 1924. Sköld ingick som jordbruksminister i den socialdemokratiska regering som tillträdde hösten 1932 och var en av upphovsmännen till uppgörelsen med Bondeförbundet följande år. I koalitionsregeringen med Bondeförbundet hösten 1936 erhöll han posten som handelsminister. I december 1938 övertog han posten som försvarsminister och genomförde, trots tidigare negativ inställning till försvaret, de följande åren med stor kraft den svenska upprustningen. I stort sett anslöt han sig till statsministerns utrikespolitiska linje under kriget men var ett av de statsråd, som reserverade sig mot beslutet om transiteringen av den tyska Engelbrechtdivisionen 1941.

Vid samlingsregeringens avgång 1945 blev Sköld åter jordbruksminister och framlade under de följande åren en serie av propositioner, som fick genomgripande betydelse för det svenska jordbrukets utveckling. Sköld hade stor andel i valet av Erlander som partiledare 1946. Efter de misslyckade koalitionsförhandlingarna med Bondeförbundet hösten 1948, vilka S. ivrigt förordade, blev han konsultativt statsråd, med uppgift att samordna den ekonomiska politiken, men redan efter ett år måste han mot sin vilja överta posten som finansminister. Han kom dock snart i motsättning till socialminister Möller, vars reformpolitiska krav han av statsfinansiella skäl ej ville stödja. Sköld lämnade regeringen 1955 och var därefter ordförande i riksbanksfullmäktige till 1964.

Sköld var representant för de ännu vid 1940-talets mitt talrika småbrukarna inom arbetarrörelsen, vilket påverkade hans strävan till samarbete med Bondeförbundet. Hans mångsidighet, efter hand chef för fyra olika departement och konsultativt statsråd, samt arbetsförmåga gjorde honom till en av de mest framstående socialdemokraterna. Sköld efterlämnade politiska anteckningar och författade litterära, kulturhistoriska och politiska arbeten.

Gunnar Sträng, 1906-92, politiker (socialdemokrat), statsråd 1945-76, riksdagsman 1946-85 (första kammaren t.o.m. 1970). S. föddes och växte upp i Stockholmsområdet, där fadern var renhållningsarbetare; ytterst härstammade han från en småländsk soldatsläkt. I unga år var Sträng kommunalarbetare, jordbruksarbetare och trädgårdsarbetare och bevistade folkhögskola. Han gjorde en snabb karriär som facklig agitator inom Lantarbetareförbundet, där han var ombudsman 1932-38 och förbundsordförande 1938-45. Sträng var ledamot av LO:s landssekreterariat 1941-45. Hans insatser för att skapa en människovärdig tillvaro för jordens arbetare, främst statarna, är livfullt tecknade i vännen Ivar Lo-Johanssons författarskap.

Under 1930-talet fick Sträng viktiga statliga utredningsuppdrag om bl.a. jordbruksfrågor. Därefter inleddes hans långa politiska karriär; han var konsultativt statsråd och biträdande jordbruksminister 1945-47, folkhushållningsminister 1947-48, jordbruksminister 1948-51, socialminister 1951-55 och finansminister under rekordlång 21 år, 1955-76. Sträng blev rikshushållare med förmåga att pedagogiskt klargöra ekonomiska problem. Han gjorde en stor insats för att finansiera utbyggnaden av den offentliga sektorn och den generella välfärdspolitiken under 1950- och 60-talen; bl.a. lyckades han förmå sitt parti att 1960, mot tidigare tradition, acceptera indirekta skatter.

Parallellt med sitt långa ledamotskap av regeringen och riksdagen var Sträng ledamot av SAP:s partistyrelse 1948-81. Med sin pondusfyllda, starkt personliga framställningskonst blev han en folkkär talare både på möten och i medierna även efter sin tid som politiker. På socialdemokratiska partikongressen 1969 föreslogs Sträng efterträda Tage Erlander som partiordförande och därmed statsminister. Han avböjde dock att kandidera.